

ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА НАВЧАННЯ У ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

УДК 373.3.016:613.9

Т. Л. Бурлакова

СОЦІАЛЬНІ ТА ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ЗДОРОВ'Я МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Актуальність. Постановка проблеми. Конституція України визнає життя і здоров'я людини одними з найвищих соціальних цінностей. Тому держава зобов'язана забезпечити якнайповнішу реалізацію цих цінностей і за цих умов вирішити завдання виховання здорового покоління, від чого значною мірою залежить інтелектуальний і духовний розвиток суспільства.

Закон України «Про загальну середню освіту» одним із головних визначає завдання виховання свідомого ставлення учнів до свого здоров'я та здоров'я інших, формування засад і гігієнічних навичок здорового способу життя, збереження і зміцнення їх духовного, психічного та фізичного здоров'я. Ці ж завдання визначені й Державними стандартами середньої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про те, що увагу питанням формування культури здоров'я особистості приділяли О. Ахвердова, Г. Кривошеєва, С. Лебедченко, В. Магіна, В. Скулена та інші. Серед наукових нарбок учених про культуру здоров'я саме школярів відомі праці – В. Горащука, В. Бабич, С. Кириленко, Ю. Мельника та інші.

Проведений нами аналіз наукових досліджень підтвердив, що в сучасних умовах здійснюється цілеспрямований процес орієнтації дітей та молоді на здоровий спосіб життя, культуру здоров'я. Концепція такого підходу базується на гуманістичних засадах, в основі яких лежить завдання захисту дитини, надання їй допомоги у зміцненні здоров'я через різноманітні види предметно-перетворювальної діяльності.

Важливе практичне значення вирішення цієї проблеми та недостатня розробленість її теоретичних аспектів зумовили вибір теми дослідження – «Соціально-педагогічні умови формування культури здоров'я молодших школярів у навчально-виховному середовищі».

Об'єкт дослідження – формування культури здоров'я молодших школярів у навчально-виховному середовищі.

Предметом дослідження є соціально-педагогічні умови формування культури здоров'я молодших школярів у навчально-виховному середовищі.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати й експериментально

перевірити соціально-педагогічні умови формування культури здоров'я молодших школярів у навчально-виховному середовищі.

У Національній доктрині розвитку освіти говориться, що в Україні має забезпечуватися прискорене, випереджальне інноваційний розвиток освіти, а також створювати умови розвитку, самоствердження та самореалізації особистості протягом життя [7, с. 3]. Тільки при цьому умові теорія і практика педагогічної освіти виявиться на рівні завдань, поставлених перед системою освіти України.

Зміни у свідомості, переорієнтація її на якісно новий рівень світосприйняття – глобальне й невідкладне завдання сучасної системи освіти [2, с.62].

Нові соціально-економічні умови передбачають зміну рівня культури суспільства й особистості.

У свою чергу, рівень культури особистості тягне за собою зміну цінностей, створюваних у суспільстві. Орієнтація на ті чи інші цінності передбачає внесення корективів у зміст освітнього поля школи. Краще, коли це буде відбуватися своєчасно, а не з запізненням.

Основні умови формування культури здоров'я школярів – це добре організована і ефективна навчально-виховна робота з освітньої галузі «Фізична культура і здоров'я».

Головною метою цієї галузі є формування гуманістичного світогляду і поведінки учнів, які забезпечують активне і осмислене залучення кожного індивіда в процес створення свого здоров'я. Ця галузь повинна забезпечувати реалізацію таких завдань: ознайомлення учнів з основними валеологічними принципами і закономірностями життєдіяльності людини; створення у школярів постійних мотиваційних установок на валеологічну поведінку і здоровий спосіб життя як основні умови та ефективний механізм формування, збереження та зміцнення здоров'я; виховання у учнів свідомості, що людина є частиною Природи і що стан її здоров'я формується і залежить від природних факторів і встановлення гармонійних зв'язків з природою та суспільством; свідоме засвоєння учнями валеологічними знаннями і знаннями в галузі фізичної культури, вміннями та навичками та активне творче їх застосування з метою формування збереження і зміцнення здоров'я людини [1, с.98].

Сучасна стратегія педагогічної освіти в країні повинна певною мірою випереджати поточні потреби загальноосвітньої школи передбачати тенденції її розвитку.

Сьогодні в теоретичні розробки педагогічної науки поняття культура здоров'я школяра тільки починає розглядатися, є одиничні роботи, в яких вивчається інтеграція зміст предметів освітньої галузі «Фізична культура та здоров'я» (Т. Бойченко, С. Волкова, Кириленко, В. Морозова, О. Царенко, В. Шахненко та ін.).

Безперервність шкільної освіти з питань культури здоров'я забезпечить цілісність, глибину і послідовність формування особистості школяра.

Значення духовної культури неможливо недооцінювати. Школярі іноді переоцінюють інтелектуальну культуру в збиток духовного становлення особистості. Духовне невігластво, примітивність почуттів і черствість, агресивність, безтактність є наслідком низького рівня культури здоров'я. Діти частіше цінують сміливість, спритність, ерудицію, забуваючи при цьому про силу добра і щирості, толерантності, делікатності і ввічливості.

Існує залежність між духовним світом школяра і ступенем сформованості його культури здоров'я. Причина бездуховності пояснюється низьким рівнем культури здоров'я людини, а низький рівень культури здоров'я обумовлений його бездуховністю.

Зміст культури здоров'я в жодному разі не можна підмінити або ототожнювати з духовною культурою, так як це дві сторони одного процесу, але в той же час мають свою специфіку і певні функції.

Школярів необхідно підводити до розуміння сутнісної характеристики «культура здоров'я» через духовний аспект, через самовиховання, саморозвиток і самореалізацію. Потрібно навчити їх управляти своїми почуттями, емоціями, бути володарем своїх бажань, свідомо обмежувати їх для створення гармонійних умов в соціальному середовищі [3, с. 302].

Важливо так формувати духовний аспект свого здоров'я, щоб появу негативних переживань відразу нейтралізувати створенням установок на позитивні почуття і оптимістичні світовідчуття.

Треба виховувати себе так, щоб життєві труднощі не викликали незадоволення і розгубленості, потрібно вчитися долати їх з вірою в свої сили та можливості. Вміти управляти своїм психічним станом проявляти витримку і холоднокрівність, як у повсякденному житті, так і в критичних ситуаціях, повинен кожен здоровий школяр.

Формуючи культуру здоров'я школярів, важливо розвивати у них прагнення радіти життю, успіхам своїх товаришів. Розкриваючи зміст культури здоров'я, не можна обійти і такий важливий показник, як виховання у школярів прагнення до прекрасного, піднесеного. Потрібно навчити їх дарувати радість оточуючим, доброзичливість, взаєморозуміння, розвивати у них здатність радісного сприйняття навколишнього світу.

Одне з питань формування культури здоров'я школярів полягає в тому, щоб знайти правильне співвідношення між внутрішнім і зовнішнім світом, визначити те головне, для чого служить людське життя, допомогти школярам визначити ієрархію людських цінностей.

Важливою складовою частиною культури здоров'я слід вважати здатність школярів до сприйняття і відчуттю емоційного стану інших людей [4, с. 24].

У сучасній загальноосвітній школі учні отримують певний запас знань про здоров'я людини, але культура здоров'я школярів залишається недостатньо розвинутою.

Формування культури здоров'я необхідно здійснювати шляхом наукового обґрунтування, впровадження та застосування в школі новітніх досягнень в області культури, педагогіки, медицини, вироблених людством. Здоровий спосіб життя виступає в якості еталону природньої поведінки, яка перебуває у всіх сферах діяльності особистості.

Формування культури здоров'я – це специфічна сфера діяльності, яка закликає об'єднати зусилля медиків, вихователів, вчителів, всіх, хто готовий взяти участь у цьому процесі, щоб в реальних умовах допомогти людям формувати, зберігати і зміцнювати духовне, психічне і фізичне здоров'я [6, с.49].

Формування уявлень про загальнолюдські цінності, про норми і рівні духовної свідомості і мислення допоможе визначити підходи до розуміння взаємозумовленості духовного, психічного і фізичного здоров'я людини.

Величезне значення, на нашу думку, в процесі формування культури здоров'я школяра має культурологічний компонент. Національний аспект культурологічної підготовки особистості школяра є невід'ємним елементом формування його здоров'я.

У сучасній соціально-культурній ситуації, яка характеризується поляризацією оздоровчих напрямів, формуванням культури здоров'я школярів, засобами національних традицій набуває великого значення. Нам здається, не можна уявити собі реалізацію завдання формування культури здоров'я школярів без ефективного співробітництва вчителів, учнів і батьків.

В основі сучасних поглядів на культуру здоров'я особистості школяра закладена ідея, згідно з якою освітня галузь «Фізична культура та здоров'я» функціонують як зміст, метод, спосіб освіти і виховання здорової особистості учня, як програма, навчальної розробки індивідуальної оздоровчої системи з гуманістичними ціннісними орієнтирами. Особистість з гуманістичними ціннісними орієнтирами повинна виступати метою шкільної освіти і виховання. Культура здоров'я особистості школяра є основним показником готовності до подальшої успішної діяльності в різних сферах життя випускника.

Єдність загальної культури і культури здоров'я, яке являє собою цілісну систему, що відображає рівень розвитку школяра, втілює результат засвоєних ним норм, знань, умінь, спрямованих на гармонізацію його особистості, з метою активної, плідної і щасливої життєдіяльності.

Щоб процес створення такої школи був успішним, необхідно змінити, насамперед, зміст освіти, підготувати вчителів з новим світоглядом, створити теоретико-методичне забезпечення навчально-виховного процесу щодо формування культури здоров'я школяра. Все це дозволить створити умови для формування здорового способу життя і ефективного індивідуального розвитку дитини. Школа повинна

враховувати у цьому процесі і специфіку конкретного регіону.

Школи забезпечують всім дітям, незалежно від індивідуальних здібностей, типу вищої нервової діяльності, рівні умови для успішної самореалізації та стабілізації здоров'я саме за рахунок культурологізації навчального процесу, включення дитини до навчання на рівні самопізнання і прояву свого «Я». Перспектива розвитку шкільної освіти полягає в тому, що школа повинна збагачуватися культурологічними і виховними підходами, що забезпечують її життєздатність як освітньої системи.

При вивченні предметів освітньої галузі «Фізична культура та здоров'я» розкривається світ дитини кожної вікової групи, пояснюється складність проблеми входження в цей світ, досягається усвідомлення закономірностей формування, збереження та зміцнення свого здоров'я. При цьому дається коло знань, необхідне для збереження особистого здоров'я і здоров'я сім'ї [5, с.12].

В системі заходів з навчання і виховання учнів освітньої галузі «Фізична культура та здоров'я» безпосередньо і бере активну участь педагогічний колектив школи. Тому достатня методична підготовка вчителів і вихователів, засвоєння ними сучасного стану тих знань, умінь і навичок, які передаються учням, – неодмінна умова успіху в їх діяльності. Що повинен безпосередньо робити школяр в якості першого кроку: виходити з правила – здоров'я вище всього, вище мого здоров'я може бути тільки здоров'я коханої людини. Ні в якому разі не можна допускати, щоб вирішення будь-яких питань учнями у школі, з друзями або сім'ї, як і будь-які задоволення, досягалися за рахунок здоров'я.

Культура здоров'я формується насамперед систематичною, цілеспрямованою, освітньо-просвітницькою діяльністю школи. Оволодіння теорією і практикою науки про здоров'я, знаннями і вміннями з області курсу «Фізична культура і здоров'я» – це основний і головний крок у формуванні культури здоров'я особистості.

Необхідно формувати у школяра культуру здоров'я так, щоб він у своєму індивідуальному житті був творцем кращих моральних ідеалів людства, міг постійно збільшувати свої кращі особистісні якості, постійно прагнути в реальному житті тим моральним ідеалам, які відібрані суспільством і завойовані ним на шляху еволюції, вистраждані у важкій боротьбі за право називатися Людством.

Новизна такого підходу для українського суспільства полягає в незвичності осмислення тези особистої відповідальності громадянина за своє індивідуальне і тим більше громадське здоров'я. Ця теза не традиційна для українського менталітету, що спирається на минулу звичку покладатися на державу у всіх кардинальних проблемах устрою життя. Тому формування свідомого відношення учнів до свого здоров'я і здоров'я суспільства є одним з головних завдань формування культури здоров'я школярів.

Інноваційна функція сучасної школи проявляється в оновленні

соціальних цінностей і норм за рахунок обробки і запозичення прогресивних цінностей світового освітнього досвіду, адекватних соціально екологічних умов України.

У Національній доктрині розвитку освіти зазначається: «...пріоритетним завданням системи освіти є виховання людини в дусі відповідального відношення до власного здоров'я і здоров'я оточуючих, як до найвищої індивідуальної і суспільної цінності. Це здійснюється шляхом розвитку валеологічної освіти, повноцінного медичного обслуговування, оптимізації режиму навчально-виховного процесу, створення екологічно сприятливого життєвого простору» [7, с. 2].

Пріоритетними завданнями освіти в Україні є: виховання дітей та учнівської молоді в дусі миру, дружби, взаєморозуміння та співпраці; формування активної позиції громадянина, який живе турботами свого краю, держави і всієї планети.

У преамбулі Конвенції про права дитини говориться, що дитина має бути повністю підготовлена до самостійного життя в суспільстві і виховано у дусі ідеалів, проголошених у Статуті Організації Об'єднаних Націй, і особливо в дусі миру, гідності, терпимості, і солідарності [8, с. 56].

В даний час перед школярами, педагогами та працівниками школи стоять наступні основні завдання з питань формування здоров'я:

- підвищити потенціалу індивідуального і громадського здоров'я школярів;
- підняти пріоритет здорового способу життя серед учнів;
- шляхом формування культури здоров'я школярів підвищити значимість здоров'я і життя людини в системі його загальнолюдських цінностей;
- виховати людську гідність і почуття поваги до іншої людини;
- виховати доброзичливість до навколишнього Світу.

Одним з важливих шляхів вирішення поставлених завдань є впровадження освітньої галузі «Фізична культура і здоров'я». Вона закликає сформувати попереджувальне мислення щодо здорового способу життя, відновити авторитет сім'ї, як основного соціального інституту, що формує здоров'я кожної дитини, його самобутній характер. Ця галузь відроджує гуманістичні ціннісні орієнтації, властиві українському менталітету, культурі, українській сім'ї. Ця галузь дозволяє дитині усвідомити себе як частку цілого світу, що несе певну функцію в природі і сучасному суспільстві, допоможе сформувати почуття відповідальності за себе, своє життя і діяльність.

Висновки. Вивчення філософської, соціологічної, психологічної, педагогічної, медико-біологічної літератури з проблеми дослідження дали змогу уточнити зміст поняття «культура здоров'я». З метою переосмислення його в сучасній педагогічній науці наголошено, що культура здоров'я є одним із важливих компонентів загальної культури людини, який обумовлений матеріальним і духовним середовищем у

системі цінностей, знань, потреб, умінь і навичок з формування, збереження, зміцнення здоров'я.

Розроблена в ході дослідження структурно-логічна модель формування культури здоров'я молодших школярів дозволила розкрити сутність та соціально-педагогічні умови ефективного здійснення цього процесу і підтвердила, що формування культури здоров'я молодших школярів є цілісною дієвою педагогічною системою, яка характеризується конкретною метою, завданнями, змістом, оптимальними формами і методами її організації, а також визначенням критеріїв, показників і рівнів сформованості культури здоров'я.

Перспективи подальших досліджень у даному напрямку. Впровадити та реалізувати модель з формування культури здоров'я молодших школярів у навчально-виховному середовищі.

Список використаної літератури

- 1. Брехман И. И.** Валеология наука о здоровье. / И. И. Брехман. – М.: Физкультура и спорт, 1990. – 208 с.
- 2. Гончаренко М. С., Кириленко С. В.** Валеологічний аспект гуманітаризації // Формування, збереження і зміцнення здоров'я підростаючого покоління як обов'язковий компонент системи національної освіти. – К., 1997. – С. 60–65.
- 3. Горашук В. П.** Формирование культуры здоровья школьников (теория и практика). – Луганск : Альма-матер, 2003. – 376 с.
- 4. Горашук В. П.** Сутнісна характеристика «культура здоров'я особистості» // Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики: Зб. наук. прац. – К., 2000. – Вип. 4. – С. 23–28.
- 5. Кириленко С. В.** Новітня медико-педагогічна технологія збереження здоров'я дитини // Гармонія інтелекту та здоров'я. – К., 2003. – 32с.
- 6. Кириленко С. В.** Проблема формування культури здоров'я в історії теоретичної думки та в сучасній практиці // Педагогіка і психологія. Вісник АПН України. – №1 (42) 2004. – С. 48–56.
- 7. Національна доктрина розвитку освіти.** Затверджена Указом Президента України від 17 квітня 2002 р. № 347 // Освіта. – 2002. – № 26. – С. 2–4.
- 8. Права дитини:** Зб. док. – Л.: Оксарт, 1995. – 112 с.

Бурлакова Т. Л. Соціальні та педагогічні умови формування культури здоров'я молодших школярів у навчально-виховному середовищі

У статті розкриті соціально-педагогічні умови формування культури здоров'я молодших школярів у навчально-виховному середовищі. Ефективне підвищення рівня здоров'я школярів можливо лише за створення оптимальних соціально-педагогічних умов формування культури здоров'я дітей та учнівської молоді. Визначено змістову, функціональну, соціально-педагогічну сутність феномену культури здоров'я у молодших школярів.

Ключові слова: здоров'я, молодші школярі, навчально-виховне середовище, формування культури здоров'я, здоровий спосіб життя.

Бурлакова Т. Л. Социальные и педагогические условия формирования культуры здоровья младших школьников в учебно-воспитательной среде

В статье раскрыты социально-педагогические условия формирования культуры здоровья младших школьников в учебно-воспитательной среде. Эффективное повышение уровня здоровья школьников возможно лишь при создании оптимальных социально-педагогических условий формирования культуры здоровья детей и учащейся молодежи. Определены содержательная, функциональная, социально-педагогическая сущность феномена культуры здоровья младших школьников.

Ключевые слова: здоровье, младшие школьники, учебно-воспитательная среда, формирования культуры здоровья, здоровый образ жизни.

Burlakova T. L. Social and Educational Conditions for the Health Culture Formation of Junior Pupils in Educational Environment

The article reveals the social and educational conditions for the health culture formation of junior pupils in the educational environment. Forming health culture is considered as a joint work of health professionals, teachers, educators and other related people, aiming at keeping and improving spiritual, psychological and physical health of children. The idea is that the improvement of pupils' health is possible only if optimal social and educational conditions for forming the health culture in children and students are met. The content, functions and social and educational components of health culture in young pupils are also revealed as well as the interconnection of spiritual, psychological and physical components of a person's health. The importance of human values, knowledge of norms and levels of spiritual conscience are also taken into consideration. Educators set the following tasks in the health culture issues: to increase the potential of individual and public health, to boost the priority of healthy lifestyle among pupils, to enhance the value of health among universal human values, to breed dignity and the sense of respect to another person, to breed kindness to the world around.

Key words: health, junior pupils, educational environment, culture of health, healthy lifestyle.

Стаття надійшла до друку 20.02.2013 р.

Прийнята до друку 29.03.2013 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Горашук В. П.